

## **AXBOROT MAKONI VA RAQAMLI MADANIYAT: INTERNET, IJTIMOIIY TARMOQLAR VA ULARNING YOSHLAR ONGIGA TA’SIRI**

**Akramova Mahliyo Dilmurod qizi**

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazaryasi va  
metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi  
1-kurs magistranti

*Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy*

**DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23246000>**

**Annotatsiya.** Ushbu maqola globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda axborot makoni va raqamli madaniyatning yoshlar ongiga ta’siri masalalariga bag‘ishlangan. Unda internet, ijtimoiy tarmoqlar kabi raqamli platformalarning yoshlar hayotidagi o‘rni, ularning ta‘lim, muloqot va dunyoqarashini shakllantirishdagi imkoniyatlari hamda salbiy ta’sirlari atroflicha tahlil qilinadi. Maqolada raqamli madaniyatning ijobiy va salbiy jihatlari, jumladan, axborotni iste’mol qilish, xulq-atvor normalari, shaxsiy daxlsizlik va psixologik holatga ta’siri yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** axborot makoni, raqamli madaniyat, internet, ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar ongi, raqamli savodxonlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, kiberxavfsizlik, psixologik ta’sir.

Barchamizga ma’lumki, XXI asr insoniyat tarixida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning misli ko‘rilmagan rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu o‘zgarishlar global axborot makonining shakllanishiga olib keldi, u yerda ma’lumotlar cheksiz hajmda va soniyalar ichida tarqalmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar bu makonning asosiy harakatlantiruvchi kuchlari bo‘lib, ular odamlarning turmush tarzini, muloqot usullarini, bilim olish jarayonlarini va hatto fikrlash tarzini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ayniqsa, yosh avlod – "raqamli tub aholi" (digital natives) bu o‘zgarishlarning markazida bo‘lib, ularning dunyoqarashi, qadriyatlar va xulq-atvori raqamli madaniyat ta’siri ostida shakllanmoqda.

Global axborot makoni — bu butun dunyo bo‘ylab tarqalgan, turli axborot resurslari, texnologik tizimlar va kommunikatsiya kanallarini o‘z ichiga olgan yagona tizimdir. Uning shakllanishi insoniyatga ma’lumot almashish, bilim olish va global muammolarga yechim topishda yangi imkoniyatlar ochib berdi. Bu makonning asosiy xususiyatlari: Cheksiz axborot oqimi: Ma’lumotlarning miqdori eksponensial ravishda o‘sib bormoqda, bu esa "axborot shovqini"ga olib keladi. Tezkorlik: Ma’lumotlar deyarli real vaqt rejimida tarqaladi. Global miqyos: Geografik chegaralar ahamiyatini yo‘qotadi. Ochiqlik: Har qanday foydalanuvchi ma’lumotga kirishi va uni tarqatishi mumkin. Raqamli madaniyat esa ushbu global axborot makonida shakllanib, insonlarning texnologiyalar bilan o‘zaro munosabati, ulardan foydalanish odatlari, axloq normalari va qadriyatlar tizimini o‘z ichiga oladi. Yosh avlod, ayniqsa Z avlodi va Alfa avlodi, aynan shu raqamli muhitda ulg‘ayganligi sababli, ular uchun bu madaniyat tabiiy hisoblanadi. Ular axborotni tez qabul qiladi, bir necha vazifani bir vaqtda bajarishga moyil (multitasking) va doimiy aloqada bo‘lishni afzal ko‘radi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarga ta‘lim, muloqot va shaxsiy rivojlanishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun, o‘quv adabiyotlari, ilmiy maqolalar, videodarslar, onlayn kurslar (MOOCs) orqali yoshlar istalgan bilimni o‘zlashtirishi mumkin. Ta‘limiy o‘yinlar, simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar yoshlarning o‘rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Turli mamlakatlardan do‘stlar topish, madaniyatlarni o‘rganish, chet tillarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini yaratadi. Qiziqishlarga ko‘ra guruhlar, hamjamiyatlar tuzish, o‘zaro fikr almashish va hamkorlik qilish, ijtimoiy muammolarga e‘tibor qaratish, volontyorlik harakatlarida qatnashish, o‘z fikrini bildirish orqali fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, ma‘lumotlarni izlash, saralash va ulardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda, internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi xavflarni ham o‘zida mujassam etgan. Virtual olamga haddan tashqari bog‘lanib qolish natijasida real hayotdan uzilish, ijtimoiy ko‘nikmalarning pasayishi, o‘qish yoki ish samaradorligining keskin tushib ketishi. Bu uyqusizlik, diqqatni jamlash qobiliyatining buzilishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlardagi "mukammal" hayotlarni ko‘rib, yoshlar o‘zlarini boshqalar bilan solishtirishga moyil bo‘lishadi. Bu esa o‘zini past baholash, xavotir va depressiya holatlariga olib kelishi mumkin.

Anonimlikdan foydalanib yoshlarning bir-birlarini haqorat qilishi, tazyiq o‘tkazishi ularning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazadi va hatto o‘z joniga qasd qilish holatlariga olib kelishi mumkin.

Ataylab tarqatiladigan noto‘g‘ri ma‘lumotlar, “fake new”lar yoshlarning dunyoqarashini buzib, noto‘g‘ri xulosalar chiqarishiga sabab bo‘ladi. Ekstremistik, radikal diniy oqimlar, terrorchilik tashkilotlari ijtimoiy tarmoqlardan yoshlarni o‘z saflariga jalb qilish, ularning ongini zaharlash uchun faol foydalanadilar. Milliy an‘ana va qadriyatlarga zid, yengil-yelpi hayot tarzini targ‘ib qiluvchi, axloqsizlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar yoshlarning ma‘naviy asoslariga putur yetkazadi.

Yuqorida qayd etilgan tahdidlarga qarshi turish va axborot makonidan samarali foydalanish uchun yoshlarda sog‘lom raqamli madaniyatni va axborot immunitetini shakllantirish zarur. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi.

Maktab va oliy ta‘lim muassasalarida raqamli savodxonlik, media savodxonlik, axborot xavfsizligi bo‘yicha maxsus darslar, treninglar va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish. Bu yoshlarga axborotni tanqidiy baholash, ishonchli manbalarni aniqlash, yolg‘on ma‘lumotlarni farqlash va raqamli etiket qoidalariga rioya etishni o‘rgatadi. Ota-onalar o‘z farzandlarining internetdagi faoliyatini nazorat qilishlari, ular bilan ochiq muloqot o‘rnatishlari, xavflar haqida tushuntirish ishlari olib borishlari va raqamli asboblardan oqilona foydalanish bo‘yicha shaxsiy namuna ko‘rsatishlari kerak.

Yoshlarni olingan ma‘lumotlarga shubha bilan qarashga, ularning manbasini, maqsadini va to‘g‘riligini tekshirishga o‘rgatish, turli mavzular bo‘yicha munozaralar tashkil etish, bu yoshlarning o‘z fikrini asoslash, boshqalarning nuqtai nazarini tinglash va to‘g‘ri xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Yoshlarga milliy an‘analari, urf-odatlar, buyuk ajdodlar merosini chuqur o‘rgatish orqali ularning o‘zlikni anglash tuyg‘usini, Vatanparvarlik ruhini kuchaytirish. Bu ularni buzg‘unchi g‘oyalardan himoya qiluvchi asosiy immunitet vazifasini o‘taydi. Yaxshilik, adolat, halollik,

mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirish, bu esa onlayn muloqotda ham madaniyatli bo‘lishga undaydi

Xulosa qilib aytganda axborot makoni va raqamli madaniyat yoshlarning ta‘lim olishi, muloqot qilishi va dunyoqarashini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanish bilim olish, zarur axborotni tez topish, fikr almashish va ijodiy imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi. Biroq raqamli muhitdan me‘yoridan ortiq foydalanish, ishonchsiz axborotga berilish va axborot xavfsizligi qoidalariga e‘tiborsizlik turli salbiy oqibatlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois yoshlar orasida raqamli savodxonlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash va kiberxavfsizlik ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir. Bunda oila, maktab va oliy ta‘lim muassasalarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni milliy qadriyatlar, insoniy fazilatlarni va mas‘uliyatli raqamli xulq-atvor ruhida tarbiyalash orqali axborot makonining imkoniyatlaridan samarali foydalanadigan, ongli va media savodxon avlodni shakllantirish mumkin.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. Karimov I. A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining asosiy mezon bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to‘g‘risida"gi qonuni. – Toshkent, 2004.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni.
5. G‘oziyev E. G‘. Yosh davri psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.
6. Usmonov N. va boshq. Axborot xavfsizligi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2016.
7. Xasanov O. M. Axborot asrida yoshlar tarbiyasining dolzarb masalalari. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2019.
8. Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. – Basic Books.
9. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. – On the Horizon, 9(5),1-6.
10. Turdiyeva R. O. Raqamli jamiyatda yoshlar media savodxonligining ahamiyati. – “Jamiyat va boshqaruv” ilmiy-amaliy jurnal, 2022, №3.
11. Zohidov A. Kiberxavfsizlik va yoshlar: tahdidlar va yechimlar. – “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy jurnali, 2021, №4.